

Злочевская Алла Владимировна: Три лика мистической метапрозы XX века: Герман Гессе – Владимир Набоков – Михаил Булгаков. Super Издательство, Санкт-Петербург, 2016, 552 с., ISBN 978-5-00071-999-2.

Autorka monografie si klade za cíl porovnat literární dílo tří významných představitelů světového románu 20. století: Hermana Hesse, Vladimira Nabokova a Michaila Bulgakova, a to na základě filozoficko-estetické příbuznosti a uměleckého stylu. Typologické srovnání je podáno prostřednictvím trojice tří vrcholných prací uvedených autorů. Pro komparaci byly zvoleny tři konkrétní romány: *Stepní vlk*, *Dar* a *Mistr a Markétka*. Autorka zdůvodnila výběr právě těchto románů tím, že vykazují společný fundament z hlediska postav, žánru, kompozice či narace. Hned na úvodních stranách se autorka vymezuje proti výkladům a srovnávacím studiím z pozice gnostických učení a poukazuje na přílišnou obecnost využívaných aspektů tohoto komparačního východiska a také na fakt, že autoři mají blíž k neoplatonismu přelomu 19. a 20. století než ke gnosticismu. Prvky gnosticismu však nejsou jednoznačně odmítány, ale tento postoj odůvodňuje, proč srovnávací analýza půjde jiným směrem než dosavadní bádání. Při následném výkladu se A. Zločevská opírá o termíny, se kterými bude v práci operovat a které představují teoretická východiska pro další uvažování. Jde o metaliteraturu a mystickou prózu. Termín mystický realismus (ale také fantastický, metafyzický, magický) bere v úvahu obsahovou rozmanitost a dále časové a národní modifikace a při ozřejmění pojmu především v ruské literatuře sahá k chápání fantastiky u Berďajeva, a především u F. M. Dostojevského a přiklání se k závěrům o podstatné roli „dvojího světa“ ve strukturním systému slovesných děl tohoto typu. Při výkladu meta prózy se A. Zločevská opírá o rozhodující okruh teoretické literatury, která za osu tohoto žánru pokládá přítomnost autoreflexe samotného procesu při vytváření uměleckého díla. Tato samoreflexe může nabývat mnoha různých formálních podob. Čtenář se tak jako by účastní samotného tvůrčího procesu vytváření literárního díla. Na

---

těchto teoretických východiscích pak autorka staví další výklad: na přítomnosti fantastiky a na podstatném zastoupení stmelujících metafikčních románových žánrových prvků. U všech tří zkoumaných románů se samozřejmě nabízí otázka, zda jsou stejnou měrou a podstatným způsobem založeny na prvcích mystiky a metaprózy, nebo jde pouze o částečné využití těchto prvků pro dotvoření estetické koncepce textu bez zásadních žánrových důsledků. Za významné pokládám připomenutí známé myšlenky F. M. Dostojevského o fantastice jako o samotné podstatě reality a o fantastickém obraze, který může být reálnější než sama realita.

Úvodní teoretické teze jsou promyšleny na konkrétních textových situacích a je vznesena otázka, zda se jedná o „fiktivní realitu“ nebo „realitu fikce“. Z textu vyplývá, že vzhledem k estetické koncepci všech tří sledovaných autorů je „realita fikce“ příhodnějším termínem. Autorka dává do souvislosti Dostojevského estetiku „reminiscenčního podsvícení“ s kreativní pamětí estetiky V. Nabokova, s Hesseho mystickou metaforou a Bulgakovovou snahou o tvůrčí uchopení toho, co bylo, s tím, co je trvale přítomno v jinobytí.

Druhá kapitola knihy – Román jako kosmologická struktura – je věnována analýze jednotlivých románů. Východiskem pro srovnávací typologickou analýzu sledovaných textů je identifikace stálé přítomnosti „dvojího“ světa. „Dvojí“ svět se stal základním kamenem romantismu, ale pro autorku je důležité, že z napětí „dvojího“ světa se rodí prostřednictvím „tvůrce“ „třetí rozměr“ – metarealita, která je typická pro všechny tři sledované prózy. Dále se pak autorka věnuje groteskně-satirickému vidění světa, komice a tragikomicce. Jak komika tak tragikomika nabývají na různých smíchových podobách blízkých k romantické ironii. Ovšem opět je zřetelné, že smích je ve sledovaných prózách zastoupen různou měrou a má různý význam pro celkovou estetickou koncepci všech tří spisovatelů. V této části studie autorka nejvíce reaguje na konkrétní textové impulzy, a především pak na obraz tvůrčí osobnosti, který je společný všem třem románům.

Studie se pak velmi koncentrovaně věnuje hře a jejím proměnám ve sledovaných dílech, mj. i formou přelidněného divadelního prostoru nebo zastoupením hry v přirozeném uměleckém vidění jednotlivých tvůrců bez ohledu na konkrétní dílo nebo žánr. Pro následující kapitoly a celou monografii je příznačná celá řada velmi důležitých postřehů o podstatě slovesného umění všech tří umělců a o rozsahu a rozmanitosti interpretačních možností jejich díla. potenciálu interpretačních možností jejich románů. Vedle už zmíněné hry jsou to úvahy o mnohoúrovňovém myšlení v Nabokovově Daru a s tím souvisejícím vnímáním světa prostřednictvím komplexního a nehierarchického vjemu, nebo úvahy o vzpomínkách na minulost a kreativité při vytváření minulých obrazů, úvahy o místě měšťáckého barvotisku v uměleckém

---

textu, úvahy o umění jakožto vytváření života reálnějšího než realita sama, úvahy o přítomnosti mýtu a zrodu mýtu a kaleidoskopické obrazové rovnocennosti – časové i prostorové, úvahy o zastoupení paradoxu a extravagance. Autorka zaměřuje pozornost na podstatu umělecké rekonstrukce minulosti, na fragmentární románové struktury či roli snové vize světa v románové koncepci.

Zločevská uzavírá studii s tím, že přes všechny shody a rozdíly mezi třemi zkoumanými romány a autory lze zformulovat společný invariant, který spojuje uvedená díla v jeden žánrový celek, a to: třírozměrnou strukturu tvůrčího vědomí spisovatele Demiurga, v němž se prolíná svět fyzický, transcendentní a umělecký.

Monografie A. Zločevské je cenná jak analýzami a výklady jednotlivých děl v jejich detailním průřezu, tak i závěry o společném jmenovateli románové žánrové struktury.

Zdeněk Pechal

Н. В. Бугаев: Семейная переписка. Составление, вступительная статья, подготовка текста и комментарии Н. Т. Тарумовой. Издательство Согласие. Москва, 2017, 312 с., ISBN 978-5-906709-65-3.

Koncepce knihy N. Tarumovové, moskevské kulturoložky a specialistky na poetiku A. Bělého, vychází z přesvědčení, že důležitou úlohu při formování osobnosti a charakteru tohoto originálního spisovatele a teoretika ruského symbolismu sehrála figura jeho otce N. Bugajeva, významného matematika a filosofa. Publikace jeho rodinné korespondence je tedy logickým krokem z hlediska dlouhodobějšího záměru představit širší zainteresované veřejnosti v odborné literatuře dosud relativně opomíjené rodinné zázemí A. Bělého a jeho význam ve spisovatelově tvorbě i formování jeho pohledu na svět.

Nezanedbatelným se při čtení této publikace jeví fakt, že A. Bělýj je zde pojímán pouze jako jeden z mnoha adresátů, jako jeden ze členů rodiny, kterým je Bugajevova korespondence určena. V centru pozornosti stojí skutečně osobnost N. Bugajeva, která zde nezískává na významu teprve ve vztahu k synovi, ale která je od počátku zcela autonomní.

Knihla sestává ze tří hlavních částí. V rozsáhlé předmluvě seznamuje N. Tarumovová čtenáře s biografií N. Bugajeva, svá tvrzení dokládá citacemi z četných archivních materiálů včetně dopisů i výňatků z různých dobových periodik. Autorka shrnuje vývoj profesorova rodinného a univerzitního života, neopomíjí ani umělecké sklony a rétorické schopnosti, které Bugajev nejednou projevil ve své korespondenci i při přednáškách. Zvláštní pozornost je věnována Bugajevovým popularizačním snahám i péči o své budoucí nástupce.

Českému čtenáři by jistě neměla uniknout poznámka o Bugajevově překladatelském pokusu datovaném rokem 1871. N. Tarumovová objevila v archivu Moskevské státní univerzity český tištěný text básně *Na Západě* podepsaný jménem Jan B. Jak dokládá tamtéž nalezený rukopis, Bugajev českou báseň přeložil do ruštiny.

V další části jsou publikovány dopisy N. Bugajeva z let 1877–1903. Od dopisů snoubence, později manželce a matce A. Bělého A. Bugajevové, přes korespondenci se synem, až po dokumentaci obchodních jednání o koupi sídla a pozemku v Tulské gubernii. Dále se čtenář může seznámit i s dosud nepublikovanými dopisy A. Bugajevové manželovi i synovi a také s korespondencí z pera A. Bělého adresovanou rodičům.

V přílohách N. Tarumovová umístila dvě biografické črty Bugajeva, jejichž autory jsou L. Lachtin a N. Storoženko. Dále zde chronologicky seřa-

---

díla sedm nekrologů z let 1903 a 1904, které podávají reprezentativní obraz recepce Bugajevova života a odkazu bezprostředně po jeho smrti. Nechybí ani bibliografie vědeckých prací a zápis tří veřejných vystoupení N. Bugajeva, díky kterým si čtenář o něm může udělat představu jako o rétorovi. Cennou přílohou je rovněž kompletní bibliografie prací, které se Bugajevovi věnují.

Publikace N. Tarumovové představuje nejen významný počín při bádání na poli rodinného kontextu života a tvorby A. Bělého, ale je také důstojným zpracováním biografie, rodinné korespondence a dalších archivních materiálů týkajících se dnes nezaslouženě opomíjeného N. Bugajeva, který, jak píše sama autorka, zůstává často ve stínu svého syna. Autorčinu snahu vymanit jej alespoň částečně z tohoto stínu nelze hodnotit jinak než jako úspěšnou.

Patrik Varga

***Příběhy exilu: Osudy exulantů z území bývalého Ruského impéria v meziválečném Československu.* Jakub Hauser, Věra Velemánová (eds.). Památník národního písemnictví, Praha, 2018, 335 s., ISBN: 978-80-87376-49-2.**

Ruská, ukrajinská a běloruská emigrace v meziválečném Československu patří dodnes k velmi diskutovaným tématům. Je tomu tak nejen z důvodu stále velkého množství neprobádaných archivních materiálů, ale také protože problematika vztahu zmíněných národností k Československu (a naopak) se postupně stává součástí studia historie česko-ruských, potažmo česko-ukrajinských a česko-běloruských vztahů. Do nedávné doby se emigrantologie soustředila spíše na zmapování biografii jednotlivých představitelů emigrace či problematiku vztahu československé vlády k exulantům. Ve velké míře však byly přehlíženy osudy emigrace ukrajinské a běloruské či téma exulantů na území dnešního Slovenska. Všechny tyto aspekty se snaží nastínit kolektivní monografie *Příběhy exilu*, navazující na velmi úspěšnou výstavu *Zkušenost exilu*, pořádanou před dvěma lety (16.6.–29.10.2017) Památníkem národního písemnictví. Díky propojení výstavy, která prezentovala vybrané aspekty emigrace na bohatém obrazovém materiálu, s odbornou publikací vzniká velmi ucelený a plastický obraz, který v budoucnu poslouží jako solidní kontext pro další bádání. Autorům se totiž podařilo narušit dodnes zažitou představu o meziválečné emigraci jakožto společnosti ruských intelektuálů působících především v humanitních a uměleckých oborech.

Lubica Harbuľová ve své stati věnující se emigrantům na území meziválečného Slovenska například upozorňuje na specifickou diferenciaci sociálních struktur exulantů. Zatímco na začátku 20. let přicházeli na Slovensko převážně dělníci, zemědělci či řemeslníci, ve 30. letech to byli také první ruští absolventi pražských vysokých škol, zejména z řad technických oborů. Kromě toho také nastiňuje vývoj názorových postojů Slováků vůči emigrantům – zpočátku kladně vnímaná menšina začala být v 30. letech v důsledku změny vládní politiky, ale také zhoršujících se sociálních poměrů označována jako přítěž a konkurence.

Složitou a ve výsledku nejednoznačnou cestu k národní identitě Bělorusů nastiňuje Daniela Kolenovská. Zmiňuje především problematiku sebeidentifikace běloruské menšiny v kontextu pluralitní společnosti. Kromě diskuzí o vlastní národní identitě, kterou řešila v rámci svých vlastních kruhů, se totiž navíc potýkala s téměř nulovou politickou podporou ze strany československého státu. V polovině dvacátých let se pak objevuje totožný scénář

---

jako u emigrace ruské – Československo upřednostňuje normalizaci vztahů se sovětským Ruskem, čímž význam i podpora emigrace značně klesá.

Výchovnou a vzdělávací misi Ruské pomocné akce akcentuje Anastazie Kopřivová. Autorka na několika příkladech demonstruje propracovanost celého vzdělávacího systému. Ukazuje, že s částečnou pomocí Československého červeného kříže byly založeny organizace zajišťující předškolní péči a později také ruské kurzy pro děti, které poskytovaly vedle oficiálních neruských škol doplňující výuku sborového zpěvu, pravoslavného náboženství, ruského jazyka a literatury. Za zmínku určitě stojí také analýza specifické povahy Ruského gymnázia v Moravské Třebové, které zároveň plnilo funkci internátu a zajišťovalo kromě výuky také péči o studenty prakticky celoročně. O podobných vzdělávacích institucích pro příslušníky ukrajinské emigrace, zejména o Ukrajinské svobodné univerzitě či Ukrajinské hospodářské akademii, pojednává stať Miroslava Tomka.

Kromě zmíněných oblastí mapuje kolektivní monografie také činnost technické inteligence v Československu (Dana Hašková). Zde je akcentována především rozmanitost odvětví, ve kterých se ruští, ukrajinští a běloruští emigranti uplatnili. Jedná se především o odborníky působící ve Škodových závodech, České zbrojovce či ČKD. V oblasti metalurgie zmiňuje autorka několik odborníků z řad báňských inženýrů přednášejících na Vysoké škole báňské v Příbrami (Alexandr Glazunov, Alexandr Mitinskij). Dále se podrobně zabývá působením chemiků, matematiků či elektrotechniků. Jako velmi komplexní a vyčerpávající působí přehled jednotlivých ruských architektů a stavebních inženýrů včetně detailního popisu jejich staveb či stavebních projektů.

Závěrečná část je věnována sbírkotvorné, výtvarné a literární činnosti emigrace. I v této sekci se autoři publikace zaměřují na doposud neznámé či okrajově probádané oblasti. Oksana Pelenská mapuje historii a složitý osud Muzea osvobozenického boje Ukrajiny v Praze jakožto jedné z vůbec nejdůležitějších institucí v kruzích ukrajinských emigrantů. Stať Julie Jančárkové se pak zabývá I. retrospektivní výstavou ruského malířství a sochařství XVIII.–XX. století v roce 1935 pořádanou Slovanským ústavem v Praze a profesorem Karlovy univerzity Nikolajem Okuněvem. I zde je akcentováno složitá politická a personální situace, na jejímž pozadí výstava vznikala. Další články se věnují působení Sergeje Maka v rámci umělecké skupiny Skytové (Jakub Hauser) nebo sbírkám ruského umění Národní galerie (Olga Uhrová). V neposlední řadě je třeba zmínit méně známé literární sdružení Daliborka spjaté se spisovatelem Pjotrem Koževnikovem. Michaela Kuthanová zde především akcentuje význam tohoto spolku, který nejenže sloužil jako platforma pro prezentaci tvorby ruských spisovatelů a pro diskuse, ale také

---

aktivně pomáhal začínajícím spisovatelům, jejichž díla byla na doporučení členů spolku publikována v různých emigrantských periodikách.

Vedle již zmíněné komplexnosti a rozmanitosti zkoumaných jevů je nabíledni ocenit také velmi bohatý ilustrační materiál, který pochází ze soukromých sbírek a tuzemských institucionalizovaných fondů, ale také z archivů v Bělorusku, Litvě a Rusku. Právě díky tomu se autorům publikace podařilo dosáhnout kýženého „vizuálního zpřítomnění“, o které v předmluvě usilují.

René Andrejs